

CORE006 *Přístupy k vědeckému poznání*

(blok *diachronní lingvistiky II*)

2 Etymologie jako okno do minulosti

Etymologie je disciplína odvozená od principů diachronní gramatiky, je její aplikací na vývoj konkrétních slov.

Témata: Není jazykověda druhem archeologie? Můžeme rekonstruovat mentální svět pradávnej kultury? Stěhují se jazyky, národy, nebo oboje?

❖ **Není jazykověda druhem archeologie?**

Slovní zásoba jako zdroj informací o světě uživatelů jazyka (příklady na různé číslovkové systémy, přírodních a kulturních jevů apod).

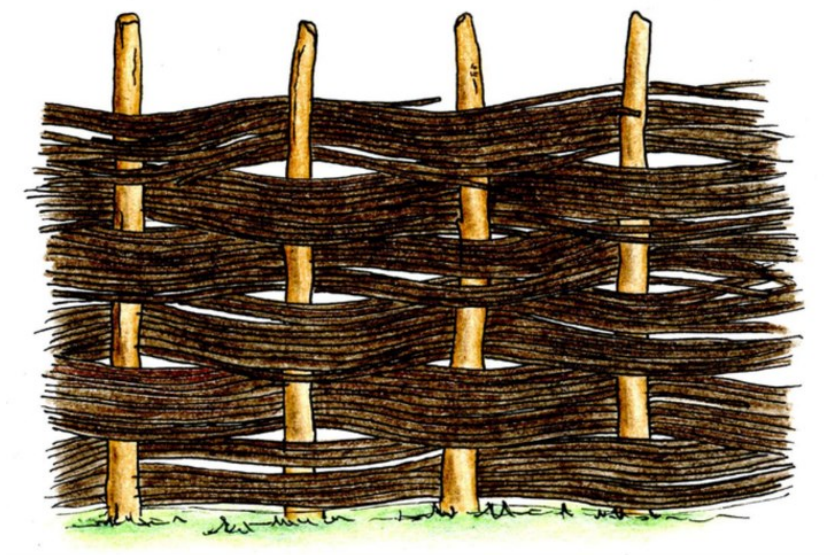
- číslovkové systémy se liší podle vnějších, mimojazykových okolností: pastevecké národy počítají do stovek, lovci a sběrači naopak v jednotkách, technické národy počítají v absurdních číslech – jiný typický příklad typický je příklad **nuly**, její konstrukce potřebuje vysokou míru abstraktního myšlení (dokonce i antické národy nulu neznaly)
- jazyky s rozvinutým zemědělstvím mají také rozvinutou zemědělskou terminologii, jazyky národů žijících se mořským rybolovem mají bohatý slovník spjatý s mořem a jeho obyvateli

▪ rozsah slovní zásoby se mění časem: známým faktem je, že Homérovi hrdinové se plavívali po zelených mořích, protože rozdíl mezi modrou a zelenou nebyl lexikalizován

❖ **Wörter und Sachen – můžeme rekonstruovat mentální svět pradávnej kultury?**

▪ rekonstrukce materiálového či kulturního, náboženské atd. vybavení:

Příklad sl. *plotъ*, které souvisí se slovesem *pletō*, *plesti* – starý plot byl *pletený*, z kůlů a proutí

- Jedli staří Slované chléb, pili mléko a seděli v chýši, nebo to za ně dělali Germáni?

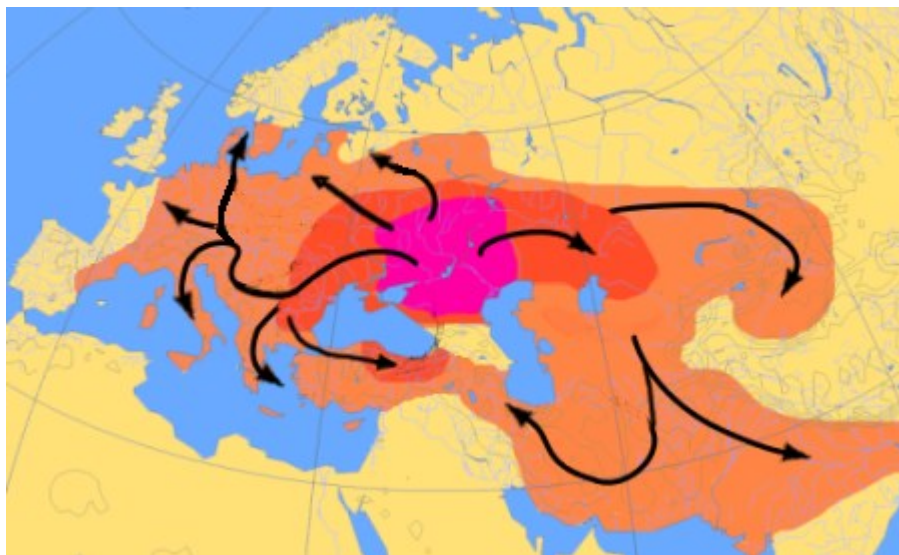
Stsl. *xyzь*, č. *chýš(e)* „chýše“ je přejaté z germ. **hūs*; stsl. *mlěko* je z germ. **melko-*; stsl. *chlěbъ* je z germ. **hlaiba*

3 Stěhují se jazyky, národy, nebo oboje?

Jazyky se přesouvají jinam buď stěhováním (migrace nositelů), nebo difúzí (jazykovou infekcí). Míšení jazyků, pidžinizace a kreolizace.

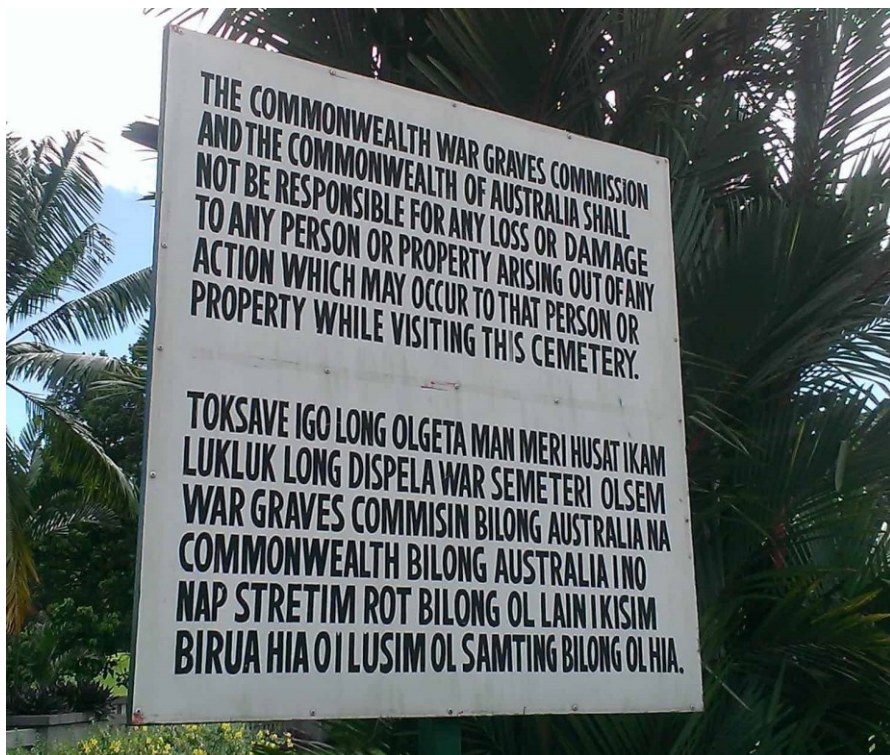
- migrace starých Indoevropanů

- difúze: např. poněmčování okrajových oblastí českojazyčného venkova od 17. století

- míšení jazyků: pidžinizace a kreolizace (jazyk je jednoduchý gramaticky, přejímá slovní zásobu)

Ovlivňující jazyk

1. Jazyk sousedící = adstrát, např. pro češtinu němčina, např. zavedení modálních sloves (zvl. případ adstrátu = kulturní adstrát, např. pro češtinu latina, pro ruštinu staroslověnština)
2. Jazyk podmaněného obyvatelstva = substrát, mizí v jazyce dobyvatelů/příchozích, který ovlivňuje
3. Jazyk vítězného dobyvatele = superstrát, mizí v jazyce porobených, který ovlivňuje

4 Jazyková geografie

Jazykové svazy

- Jako jazykový svaz označujeme skupinu nejméně tří nepříbuzných jazyků, které v důsledku vzájemného působení a s tím spjaté konvergence (sblížení) v rámci jednoho areálu ve své stavbě a zčásti i slovní zásobě vykazují společné rysy a prvky. U více jazyků tvoří některé z nich jádro svazu.

Koiné

Naddialektová varianta jazyka

Lingua franca

Smíšený jazyk, který, na rozdíl od kreolštiny, nemá rodilé mluvčí

Příklad: balkánský jazykový svaz

– postponovaný člen, budoucí část tvořen pomocí slovesa „chtít“, posesivní minulý čas, absence infinitivu

(novořečtina, bulharština+makedonština, rumunština+arumunština, jižní albánština, část jižních a východních srbochorvatských nářečí).

5 Dialekty

Aforismus: „dialekty jsou historická mluvnice položená na mapě“

Dialekt je územní útvar, vymezený jednou či více tzv. izoglosami, často chápán jako vymezení proti národnímu jazyku.

Izoglosa je linie na mapě ohraničující území, na němž se vyskytuje určitý jaz. jev, a oddělující toto území od oblasti s odlišným jaz. jevem.

Typy izoglos:

- a) Izofona (*žába* × *žaba*)
- b) Izomorfa (*děláme* × *dělamy*)
- c) Izosyntaxa (*kam jdeš* × *kde jdeš*)
- d) Izolexa (*rozsvit'* × *rožni*)

Isoglosy je šíří z nějakého centra směrem k periférii (relativní), jde o funkci vlnovou, buď dynamickou (změna je v pohybu) buď statickou (již se dále nešíří), slábne směrem k periférii (**vlnová teorie**)

Příklad:

A	stč.: młyn múka
B/A	obč+zm.+střm: mlejn mouka/vm. sl. młyn múka
B/C//A	obč+zm.+ mlejn mouka/střm. mlén móka //vm. sl. młyn múka
B/C//A/D	obč+zm.+ mlejn mouka/střm. mlén móka //vm. młyn múka/ sl. młyn, muka

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

